

האזינו שבת שובה תשפ"ד | שנה ג' 143

הורינו

הורים מן הול

הורינו דברות קדשך

כיבוד אב ואם בפרשת השבוע

וְהָלָה' תִּגְמְלוּ זֹאת עִם נָבֵל וְלֹא חָכֵם הָלֹא הוּא אָבִיךָ קִנְךָ הוּא עֶשֶׂךָ וְיִכְנֹנְךָ. (ל"ב, ו')

בפסוק הזה יש טענה על כלל ישראל, מדוע גמלו זאת לקב"ה שהוא אביהם אשר קנה, ברא ושכלל, הוליד וגידל אותם. הרי מבואר, וכמו שרואים גם בתרגום יונתן, שדבר פשוט שלאביהם לא היו עושים כך. וכתבו מהאחרונים, שלומדים כאן מהפסוק חיוב הכרת הטוב להורים.

הרמב"ן כותב על הפסוק הזה, ולפי דעתי העושה טובת חנים יקרא נדיב, **והמשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא נבל** וכו' אם כן שואל הכתוב, הזאת תגמלו את ה' על הטובות שעשה עמכם? עם נבל - שהוא משלם רעה תחת טובה וכו' **הלא האל הוא אביך כי הולידך וגדלך!**

וכך גם לשון החינוך, מי שאינו מכיר טובה הרי הוא נבל. וזה לשונו: "שראו לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה" מבואר שיש חיוב הכרת הטוב להורים, **ומי שמתנכר לחיוב זה נחשב במושגי התורה ל"נבל"**. מן הראוי להביא דברי המכתב מאלהו' אף אם נהנו ההורים מעצם טיפולם וגידולם של הילדים, אין זה גורע במאומה בחיוב

1. ח"ג עמ' 299. הראשון בפרק ב' של מלכים א'

הכרת הטובה שצריך הבן להכיר להורים בלי מדה וגבול הן קבל מהם רוב טובה כל תוכן חייהם נתנו לו ועל ידם בא לו הכל, ומי שאינו חש בהכרת טובה להוריו עליו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם (קידושין ל"א) כי לא יכיר גם את חסדי השם.

וְצֹר יִלְדְךָ תִּשִׁי וְתִשְׁכַּח אֶל-מְחֻלְלְךָ (ל"ב, י"ח) רש"י אומר בפירושו הראשון, שהמילה 'תשי' היא לשון שכחה, שכחת מי ילד אותך. צריך אם כן לבאר את כפל הלשון בפסוק, צור ילדך - שכחת, ואז - ותשכח את הקב"ה? מבארים האחרונים, שמדובר על ההורים בשר ודם, ואז רק על הקב"ה. שע"י שאדם שוכח את מי שילדו, האבא והאמא שגידלו אותו, על ידי כך הוא מגיע גם לשכוח כביכול את הקב"ה.

ומביאים סיעתא ממה שפירש ה'בינה לעיתים' על הפסוק, **"וְיִקְרְבוּ יָמֵי דָּוִד לְמוֹת וְיִצְוֶה אֶת שְׁלֹמֹה בְּנוֹ לְאָמֹר"**, שהכוונה היא שדוד המלך ביקש מבנו, שלמה המלך, שיאמר תמיד שהוא בנו של דוד, וממילא יש עליו תחושת תביעה להתנהג בצדקות כאביו. ומביאים מספר 'חוות יאיר' שהבן מחויב לקיים המצווה והמנהג הטוב שנהג אביו, מצד אל תיטוש תורת אמן. ומצינו בגמ' שאחד האמוראים אמר על עצמו, אני לעניין זה כמו חומץ בן יין לגבי אבא. וזהו זעקת הנביא הביטוי אל צור חצבתם וכו' הביטוי אל אברהם אביכם. וזה מה שאומר הפסוק - **צור ילדך תשי, על ידי ששכחתם מי אביכם, על ידי זה תשכח א-ל מחוללך וכו'**

כשם שחובה על כל אחד ואחד מ ישראל ללמוד את ההלכות המצוות, כהלכות ברכות, שבת, שמירת הלשון ועוד, כך חובה על כל אדם ללמוד ולשנן את הלכות כיבוד אב ואם ומוראם, שמצווה זו היא תמידית בכל זמן, וחמורה היא עד מאוד, ואם לא ילמד את הלכותיה, מאין ידע היאך לקיימן, ויכשל בדברים רבים, מבלי לדעת שהוא נכשל.

בן שאביו מאושפז בבית אבות, וצריך האב לאכול ביום כיפור פחות משיעור, אך הוא צריך השגחה על כך, ואם הבן לא ישיגח עליו, הוא יאכל יותר מכשיעור, מחויב הבן להתבטל מתפילה בצבור ביום כיפור בכדי להשיגח על האב ולדאוג שיאכל כדיו. כך פוסק הגאון רבי יצחק זילברשטיין, ונימוקו עמו, שהיות ועל הבן מוטל

חיוב של "מאכלו ומשקהו", א"כ חלק מהחיוב המוטל עליו הוא גם להאכילו כפי שצריך, מתי שצריך ולא יותר. דהיינו, שזה חלק מעיקר דין כיבוד גם לדאוג לכך שלא יאכל יותר מכשיעור המותר לו ביו"כ.

המדבר לשה"ר על אביו אפילו שלא בפניו, עובר בנוסף לשאר איסורים, גם על מצות עשה של כיבוד שנוהג אף שלא בפניו. שכיון שמבזהו שמדבר עליו לשה"ר, בודאי שאינו מכבדו ועובר על כך, מלבד מה שעובר על ארור מקלה אביו ואימו. (חפץ חיים פתיחה אות י')

הורינו דרך חיים

כיבוד אב ואם בהלכה ומנהג

עפ"י קונטרס הלכות כיבוד אב ואם בשבתות ומועדי השנה, להגאון רבי שמשון קורלנדסקי מח"ס 'המאורות הגדולים'

הלכות הנוגעות ליום הכיפורים בכיבוד אב ואם

המנחת חינוך (מצוה ל"ג) מסתפק האם כיבוד אב ואם היא מהמצוות שבין אדם לחברו שעליהם נאמר¹ שאין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו, וממילא צריך לרצות את ההורים ולבקש את מחילתם, או שהיא מהמצוות שבין אדם למקום, ולכן אין עניין לבקש את סליחתם. הבן איש חי² כותב בתחילת דבריו שמצווה לנשק את ידי ההורים בערב יום כיפור לפני שהולכים לבית הכנסת, ואז מוסיף ואומר - חובה גדולה לבקש מהם מחילה בערב יום כיפור, ומי שאינו עושה כן נקרא חוטא ומזלזל בכבוד ההורים. שאם בין אדם לחברו חייבו חז"ל לבקש מחילה בערב יום כיפור כ"ש מהוריו שאין אדם ניצל מחטא זה בכל יום.

מנהג קדוש נהגו בקהילות ישראל בערב יום הכיפורים לאחר תפילת מנחה כל הקהל לוקים מלקות ארבעים בבית הכנסת אחד ע"י השני, ואם האב מצוה את בנו שילקה אותו מלקות קלות בערב יום כיפור, אסור לבן לשמוע בקולו, כיון שזה דרך בזיון לאב וע"ז לא מועילה מחילת האב³.

1. יומא דף פ"ה ע"ב. 2. בן איש חי שנה א' פרשת וילך סעיף ו' 3. שו"ת שבט הקהתי חלק ד' סי' קס"ו

לעילוי נשמת

מנחם מנדל בן יהושע דב

לרפואה שלמה

ישראל בן אילנה

לזרע של קיימא

בעילום שם

לדיווג

רבקה בת רות

להצלחה וס"ד

מוקדש לכל המחנכים ולכל התלמידים שהתחילו שנת לימודים חדשה

מעשה אבות

סיפור מהחיים

הזכות הגדולה והעצומה שיכולים לפעול לזכות ההורים, גם לאחר

פטירתם

מעשה ברבי עקיבא שראה אדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם והיה טוען על ראשו חבילת עצים גדולה מאוד, והיה רץ כמרוצת הסוס. גזר עליו רבי עקיבא והעמידו, ואמר לאותו האיש למה אתה עושה עבודה קשה כזאת? אם עבד אתה ואדונך עושה לך כך אני אפדה אותך מיד, ואם עני אתה אני מעשיר אותך!

אמר לו בבקשה ממך אל תעכבני שמא ירגזו עלי אותם הממונים עלי. אמר לו מה זה ומה מעשיך? אמר לו אותו האיש {כלומר אני} מת הוא, ובכל יום ויום שולחים אותי לחטוב עצים ושורפים אותי בהם. ואמר לו רבי עקיבא - בני, מה הייתה מלאכתך בעולם שבאת ממנו? אמר לו גבאי המס הייתי, והייתי מראשי העם ונושא פנים לעשירים והורג עניים. אמר לו כלום שמעת מן הממונים עליך אם יש לך תקנה? אמר לו בבקשה ממך על תעכבני שמא ירגזו עלי בעלי פורענות, שאותו האיש אין לו תקנה. אלא שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות שאלמלי היה לו לזה העני בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המבורך, ועונים אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, או יאמר יתגדל ועונים אחריו יהא שמיה רבא מברך, מיד מתירים אותו האיש מן הפורענות. ואותו איש לא הניח בן בעולם, ועזב אשתו מעוברת, ואיני יודע אם תלד זכר מי מלמדו שאין לאותו האיש אהוב בעולם.

באותה שעה קיבל עליו רבי עקיבא לילך ולחפש אם הוליד בן כדי שילמדו תורה ויעמידו לפני הצבור. אמר לו מה שמך? אמר לו עקיבא. ושם אשתך? אמר לו: שושניבא. ושם עירך? אמר לו: לודקיא. מיד הצטער רבי עקיבא צער גדול והלך ושאל עליו. כיון שבא לאותו מקום שאל עליו אמרו לו ישתחקו עצמותיו של אותו הרשע. שאל על אשתו אמרו לו ימחה זכרה מן העולם. שאל על הבן אמרו הרי ערל הוא, אפילו מצות מילה לא קיים.

מיד נטלו רבי עקיבא ומל אותו, והושיבו לפניו, ולא היה הבן מקבל תורה, עד שישב עליו רבי עקיבא מ' יום בתענית, יצאה בת קול ואמרה לו: רבי עקיבא, לך ילמד לו! הלך ולמדו תורה, וקריאת שמע, וי"ח ברכות, וברכת המזון, והעמידו לפני הקהל ואמר ברכו את ה' המבורך וענו הקהל ברוך ה' המבורך לעולם ועד, יתגדל, יהא שמיה רבא. באותה שעה מיד התירו המת מן הפורעניות, מיד בא לרבי עקיבא בחלום ואמר: יהי רצון מלפני ה' שתנוח דעתך בגן עדן שהצלת אותי מדינה של גיהנום. מיד פתח רבי עקיבא ואמר יהי שמך ה' לעולם ה' זכרך לדור ודור. ע"כ המעשה, ומוסיף בעל האור זרוע; וכן מצא מורי ה"ר אלעזר מוורמשא דתנא דבי אליהו רבא **קטן האומר**

יתגדל מציל אביו מן הפורענות

(מסכת כלה רבתי פרק ב', ובאריכות בספר "אור זרוע" ח"ב הלכות שבת סימן נ:)

בספר הזוהר (זוהר חדש פ' אחרי דף מ"ט) מובא המעשה הנ"ל ושם כתוב שר' עקיבא לימדו לומר הפטרה בבית הכנסת, וכן עשה, והמשיך ולימדו תורה עד שנשמך בתואר רבי, ואז נגלה המת בחלום אצל ר' עקיבא, ואמר לו: "רבי, הקב"ה ינחמך כפי שניחמתני, כי בשעה שאמר בני הפטרה, הפקיעו ממני דין גיהנום, ובשעה שעבר להתפלל ואמר קדיש, קרעו לי גזר דיני מכל וכל, ובשעה שנתחכם בני והוסמך על ידך, עטרוני בכתרם של צדיקים והושיבוני עמם בגן עדן".

ניתן לקבל את גיליונות הורינו במייל גם באנגלית ובאידיש

כתבו לנו הצטרפות - אנגלית / אידיש
וקבלו את הגיליון מדי שבוע לתיבת המייל שלכם

הצטרפו עכשיו: horeinuorg@gmail.com

רב הנסתר

מאמר חד"ל או מעשה רב בנושא מצוות כיבוד הורים נטמנו בתמונה, גלו ושלחו לנו, ואולי תזכו בפרסים!

horeinuorg@gmail.com

או בפקס: 077-6021640

פתרון חידת 'רב הנסתר' לגיליון פרשת נצבים וילך

אם יש בין האחים אח ת"ח יחזיקו הם בידו וכו' וזו זכות גדולה להם ולנפש אביהם וכו' ואין לך כבוד אב ואם גדול מזה. (פלא יועץ ערך חיזוק, עכ"ל. והביאור: שמדובר לאחר מיתת הוריו שדבר זה יועיל להוריו בעולם העליון)

הודעה תשלח לפותרים נכונה שעלו בגורל.

עבודת ה', בקושי ובניסיונות. אז לא צריך להיבהל מהקושי, ומהתהליך, והקצב שלו, ברמה כזאת של לחדול מהעבודה העצמית. ודווקא ניכרת כאן אכפתיות מאוד משמעותית. שנית - אחת מעצות היצר הידועות בכל תחום שאדם מנסה להתקדם, זה לומר לאדם: מה זה שווה שאתה עושה כך, כשאתה לא עושה כך. מה זה שווה שאתה לומד חמש דקות אם כל היום אתה מתבטל, מה זה שווה כל התפילה שלך אם באמצע שמונה עשרה אתה חושב על דברים אחרים, מה זה שווה מה שאת נזהרת שעה בכבוד אמא שלך, כשבערב את מתחצפת אליה. וכן הלאה... וזה השקר הכי גדול והכי קשה, כי ברור שזה שווה, כל רגע וכל מחשבה וכל מעשה שווים, והם מצווה, והם התקדמות. גם אם זה כרגע מהשפה ולחוץ, גם אם זה כרגע לא שלמות, וגם אם זה כרגע רק שעה ביום וכל השאר אחרת, וודאי שזה שווה מאוד ויקר היקרים.

איך להתגבר - הרמב"ם אומר לגבי חינוך הבנים ללימוד תורה, שקודם נותנים ממתק, אחרי זה פרס וכו' עד שהילד מתרגל ללימוד תורה לשמה. כי זה לא רק שאחרי הפעולות נמשכים הלבבות, אלא מתוך שלא לשמה בא לשמה. נכון שיש מצבים שזה לא הולך בקלות, אבל בזמן כזה אפשר לחשוב על גודל השכר שהתורה אומרת בעולם הזה ובעולם הבא, על הטובות הגדולות שאנחנו מושפעים מהמצווה, וזה נותן כוח.

ודבר אחרון - אחד הדברים המעניינים והמוכחים שהקב"ה יסד בבריאה, זה שנתניה מולידה אהבה. אמא מעניקה בלי סוף לילדיה, ולכן אוהבת אותם כל כך. לתת לא חייב להיות מתנות. יכול להיות זמן, תשומת לב, כוס קפה, והערכה. יכול להיות כל דבר, רק צריך שימת לב לנתניה. ונתניה מולידה אהבת הלב.

? איך אפשר להגיע באמת לכיבוד אמיתי, מהלב? אני חשה שאני משקיעה מאמץ רב בניסיון לחולל שינוי פנימי ביחסי עם הורי, ובכל זאת מרגישה שאיני מצליחה להגיע ליעד. יש בי תחושה שכל מה שאני עושה נשאר ברובד החיצוני בלבד, ואינו נוגע במקום העמוק שבו הכיבוד אמור לשכון. מול אבי, אני מוצאת את הדרך ביתר קלות. אולם מול אמי הדבר קשה לי הרבה יותר. אישיותה שונה מאוד משלי, ולמרות ניסיונות חוזרים ונשנים לאורך תקופה ארוכה, בדרכים שונות ומגוונות, אני חשה שאיני מצליחה להתקדם באמת.

ניסיתי לנקוט בפעולות מעשיות חיצוניות, מתוך תקווה שהן ישפיעו בהדרגה גם על מה שמתרחש בליבי. אך למרבה הצער, אני מרגישה שהפעולות הללו נותרות טכניות, נטולות תוכן רגשי אמיתי, ואינן מהוות את אותו כיבוד פנימי וכן שהייתי רוצה לחוש. ניסיתי גם לערוך חשבון נפש ולחשוב אילו תכונות וצדדים אני באמת מעריכה באמי. אכן מצאתי כמה נקודות כאלה, אך תחושתי היא שמדובר בפרטים מצומצמים ומוגבלים, שאינם משקפים שינוי עמוק ואמיתי בגישתי הכללית. אשמח מאוד לקבל הכוונה כיצד ניתן להגיע לכיבוד פנימי ואמיתי, שכן אני מתמודדת עם השאלה הזו זמן רב ללא הצלחה. הרי עיקרו של הכיבוד הוא בליבו של אדם, ואם כן, מה ערכן של הפעולות החיצוניות שאני עושה, אם איני מצליחה לכבד את הורי באמת ובאמת?

! ראשית, ברור שכאשר מדובר במצווה כל כך גדולה ויקרה לקב"ה, עד שהשווה כבודו לכבודם, ואם אתם מכבדים אותם אני "דר איתכם" ואם לא, הקב"ה ח"ו מסלק שכנה בינינו, בכזה עניין וודאי שגם ההתנגדות הפנימית היא גדולה כי זו דרכה של

ספר החיים

התעוררות בימי הרחמים,
לזכות "למען יאריכון ימך ולמעט ייטב לך".

**הזכרת נשמות
ההורים ונתינת צדקה
עבורם ביום הכיפורים**

במדרש תנחומא על פרשת השבוע (האזינו ס' א') מובא; לכן רגילים להזכיר נשמות המתים בשבת שלא ישובו לגיהנום, שהרי כתוב "כפר לעמך" אלו החיים, "אשר פדית" אלו המתים - מכאן שהחיים פודים את המתים. **לכן אנו נוהגים להזכיר את המתים ביום הכפורים**, ולפסוק עליהם צדקה שכן שנינו "יכול משמתו לא יועיל להם הצדקה, תלמוד לומר 'אשר פדית' מכאן שפוסקים צדקה בשבילם, מוציאים ומעלים אותם (בשמים) כחץ מקשת, מיד נעשה רך ונקי כגדי ומטהרים אותו כשעה שנולד, ומזים עליו מים טהורים מדלי, וגדל ברוב הנאה כדג הנהנה במים, כך הוא טובל כל שעה בנהרי אפרסמון ובחלב ובשמן ובדבש, ואוכל מעץ החיים תמיד הנתוע במחיצת הצדיקים ונופו נוטה על כל שלחן של צדיק וצדיק וחי לעולם.

וכן נפסק להלכה בשו"ע¹ שנהגו לנדור צדקות ביום הכיפורים בעד המתים: ובשם המרדכי, שמזכירים נשמותיהם, כיון שלמתים גם כן יש כפרה ביום הכיפורים. וכבר הובא כאן בעבר שהנה שאלו המפרשים, מדוע בר"ה נפתחים ספרי חיים וספרי מתים, ואיך ידונו על המתים לאחר שאין בכוחם לאסוף זכויות ולא חובות, וכן לא לעשות תשובה על מעשיהם. ומובא בשם החפץ חיים שאמר שמכאן שהילדים יכולים לכבד הוריהם ולהוסיף להם זכויות, ובכך לגרום שישתנה דינם לטובה בבי"ד של מעלה, והיינו ספרי מתים נפתחים.

ובמשנ"ב שם, שהמתים ג"כ יש להם כפרה ביוה"כ: כשנודרים בעבורם כיון שאומרים 'אילו היה חי היה נותן ג"כ צדקה'. ולכאורה איך אפשר לומר כן ולפעול זכות עבור מישהו ש"אם היה חי היה נותן צדקה"? והביאור שמבארים כאן, שמעשי הילדים, כיון שנובעים מחמת כח ההורים, הרי זה באמת פעולה מכוחו שמשפיעה לזכותו. כיון שהבנים מכוח ההורים, א"כ הפעולה הזאת ממש נחשבת לזכותם עד כדי שאנו אומרים שאם היה חי היו תולים את זה ממש לזכותו, ועכשיו זה ברא מזכה אבא.

1. תרכ"א ו', ובמשנ"ב ס"ק י"ט

סליחה, אבל באמת

יש תקופות בשנה שבהן פתאום כלם נעשים מאוד מנומסים. סליחה אם פגעתי או נפגעתי ממני, סליחה. האמת? לבקש סליחה זה הלכה, לפייס את חברו, וזה גם מרגש ויפה. הבטיח מתחילה כשאומרים אותה כל כך מהר, שאתה לא בטוח אם בקשו ממך סליחה או שאלו אותך מה השעה. השבוע, בהפסקה בחידר, שמוליק נגש אלי. "מני, אם פגעתי בך השנה, סליחה". עוד לפני שהספקתי לענות, הוא כבר עבר ליוסי. "יוסי, אם פגעתי בך השנה, סליחה". משם הוא המשיך לאברהם. הסתכלתי עליו. בקצב הזה, חשבתי לעצמי, עד סוף ההפסקה הוא מסדר עם כל הפתה, ועד מנחה אולי גם עם פתה ד'. רק שאצלי היתה בעיה קטנה, שמוליק באמת פגע בי. לפני בערך שבועיים הכנו בחידר משהו מיוחד לקשט הכתה החדשה מתחלת השנה, אני השקעתי בשלי כמעט הפסקה שלמה. גזרתי, הדבקתי, כתבתי יפה, אפילו תקנתי אות אחת שיצאה לי עקמה. ואז שמוליק לקח את זה בלי לשאל כדי להראות למישהו. בדרך זה התקמט. כשאמרתי לו: שמוליק, למה לקחת בלי רשות? הוא צחק ואמר: מני, מה אתה עושה עכשיו? סף הכל דף. אבל זה לא סף הכל דף, עבדתי עליו קשה. "טוב, טוב, אל תבכה עכשיו". אני לא בכיתי, אפילו לא הייתי קרוב לבכות, אבל המשפט הזה הרגיש אותי יותר מהדף. מאוד לא נעים כשמישהו עושה לך משהו, ואז עוד מסביר לך למה אסור לך להפגע ממנו. ועכשיו, שבועיים אחר כך, שמוליק עובר לידי במהירות: "אם פגעתי בך השנה, סליחה". אם? רציתי לקרא לו בחרה: שמוליק, אין פה "אם". יש לנו מקרה מסדר עם תאריך, מקום ועדים. אבל לא אמרתי כלום. במשך היום זה המשיך להציק לי. מצד אחד, עוד מעט יום כפא, למדנו שעברות שבין אדם לחברו יום הכפאים אינו מכפר עד שיצאה את חברו. מצד שני, מה אני אמר לעשות? להגיד מחול לך כשהלב שלי בכלל עוד נמצא ליד הדף המקמט? בדרך הביתה החלטתי שאני מוחל לו. אחרי שתי דקות החלטתי שלא. אחרי עוד דקה החלטתי שכן. עד שהגעתי הביתה כבר מחלתי לו בערך ארבע פעמים וחזרתי בי משלוש מהן. בערב ישבתי בסלון וקראתי. אמא היתה במטבח, ואז שמעתי אותה מדברת בסלון. לא הקשבתי בכונה, באמת, אבל

כשמישהו מדבר במטבח ואני בסלון, האזנים שלי לא יודעות שהן אמורות לעשות כבוד הורים ולסגר את עצמן. "אמא, שמעתי את אמא אומרת, 'רציתי לדבר איתך לפני יום כפא'. הבנתי שהיא מדברת עם סבתא. אני רוצה לבקש ממך סליחה אם במשך השנה היה משהו שלא עשיתי מספיק בכבוד, או אם אמרתי משהו שלא היה במקום, או אם לא הייתי מספיק פנויה אליך." הפסקתי לקרא. אמא שלי מבקשת סליחה מסבתא? זה היה לי קצת מוזר. לא בגלל שאמא אף פעם לא יכולה לטעות, אבל אמא היא... אמא. יש לה בית, יש לה ילדים, יש לה נחמושה שיכולה להחליט בשלוש לפנות בקר שעכשיו בקר. ובכל זאת, כשהיא מדברת עם סבתא, פתאום היא נשמעת כמו בת. אחר כך היה שקט, כנראה סבתא אמרה משהו. ואז שמעתי את אמא אומרת: "נכון, אמא. אני מבינה". עוד שתיקה. "את צודקת. אני באמת אשתדל יותר." זה כבר גרם לי לסגר את הספר. אמא לא רק בקשה סליחה, היא גם היתה מוכנה לשמע תשובה, וזה עבארי חדוש. פי הכי קל לבקש סליחה כשאיתה כבר מחזיק ביד את התשובה שאתה רוצה לקבל: "מה פתאום! הכל בסדר! אין על מה!" אבל אמא באמת רצתה לדעת. למחרת בחידר שמוליק נגש אלי שוב. "נו, מני, אתה מוחל לי?" הסתכלתי עליו, נזכרתי באמא. "שמוליק, אפשר לשאל אותך משהו? אתמול אמרתי 'אם פגעתי בך'. אתה זוכר משהו שפגעתי בך? שמוליק חשב. ראיתי על הפרצוף שלו שהוא מחפש. "לא יודע... סתם. כאלו, אם היה משהו". הזכרתי לו את

הדף.

בהתחלה הוא חיך. נו, מני, אבל זה היה בצחוק. הפעם אמרתי בשקט: "אני יודע שאתה לא התפנת. אבל כשאמרתי 'אל תבכה עכשיו', זה ממש העליב אותי. הרגשתי שאתה גם מקלקל לי וגם צוחק עלי שאני מתרגז." החיך שלו נעלם, הוא שתק רגע, ואז קרה משהו שלא צפיתי לו. הוא אמר: "מני, לא ידעתי. והפעם הוא לא מהר לשום מקום. באמת סליחה. לא הייתי צריך לקחת לך את זה, ובטח שלא לצחק עליך אחר כך. עכשיו הסליחה שלו נשמעה אחרת לגמרי. אמרתי לו: מחול לך, והפעם גם הלב שלי אמר את זה. זה משהו שלמדתי מאמא, בדיקת בזמן.